МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

КОТЯЙ ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА

УДК 343.214

ТЛУМАЧЕННЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ЗНАЧЕННЯ

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право»

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент **Орловський Руслан Семенович,** Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри кримінального права № 1.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Денисова Тетяна Андріївна,** Інститут права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, професор кафедри кримінального права;

кандидат юридичних наук, доцент **Шульга Андрій Михайлович,** Харківський національний університет внутрішніх справ, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін.

Захист відбудеться «18» грудня 2019 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84 А.

Автореферат розіслано « 15» листопада 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради **В. Ю. Шепітько**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах побудови незалежної, демократичної, соціальної, правової держави в Україні актуальним є питання державно-правового регулювання, а також забезпечення правильного застосування норм Конституції та законів України. Від правотлумачної діяльності залежить не тільки прийняття правомірних судових рішень, але і безпосередня реалізація прав та обов'язків учасниками правовідносин. Правильність тлумачення норм надає можливість законно й обґрунтовано застосувати норму закону про кримінальну відповідальність відповідно до її дійсного змісту, який вклав у неї законодавець, з урахуванням міжнародно-правових стандартів захисту прав та свобод людини. Тому діяльність із тлумачення норми права, яка підлягає застосуванню, не можна уявити без належно та якісно розробленого теоретичного підґрунтя. Саме тому тлумачення є досить актуальним питанням, що постійно привертає до себе увагу дослідників та знаходить своє теоретичне висвітлення в юридичній літературі.

Тривалий час правознавці зосереджувались переважно на дослідженні проблем тлумачення норм права в межах теорії права. Наука кримінального права не приділяла належної уваги особливостям тлумачення норм, що формують галузь. Водночас процес тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність, спираючись на розроблені теорією права загальні закономірності, набуває своєї специфіки, яку обов'язково слід враховувати суб'єктові тлумачення для з'ясування змісту норми права, законного й обґрунтованого її застосування.

Необхідність звернення до проблем тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність, виявлення його особливостей обумовлюється не тільки специфічністю галузі права, але і реформаційними процесами, що відбуваються в державі, та направлені на формування громадянського суспільства і правової держави. З огляду на це переглядаються фундаментальні положення правової науки, зокрема, суттєвих змін зазнали Кримінальний та Кримінальний-процесуальний кодекси України та інші нормативні акти, що значно збільшило законодавчу базу. Стрімке збільшення масиву нормативно-правових актів, яким не вистачає правової визначеності, призводить до виникнення певних проблем пов'язаних з неузгодженістю норм, виникнення правових колізій не тільки при регулюванні правовідносин, але і при розгляді справ. Великого значення набуває тлумачення в зв'язку з інтеграційними процесами, які відбуваються в Україні, пов'язані з імплементацією європейського законодавства до законодавства України та діяльністю Європейського суду і впливом його правотлумачної практики на розуміння норм вітчизняного закону про кримінальну відповідальність.

Нагальною є необхідність переосмислення значення цього процесу в правозастосуванні й відсутність науково обґрунтованих правил, притаманних кожному способу тлумачення, що негативно впливає на якість процесуальних рішень. Окремої уваги заслуговують особливості і принципи тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність, а також роль тлумачення при з'ясуванні правового змісту оціночних понять, що використовуються у кримінальному законодавстві, при

подоланні колізій та прогалин у правовому регулюванні кримінально-правових відносин.

Зазначене свідчить про актуальність комплексного підходу до поглибленого вивчення специфіки проблем тлумачення закону про кримінальну відповідальність крізь призму положень, розроблених теорією права, та з позиції сучасних поглядів і потреб правозастосовної практики.

Вагомий внесок у розробку проблематики тлумачення внесли сучасні вчені-правознавці, фахівці з теорії права: С. С. Алексєєв, О. Б. Венгеров, М. О. Власенко, Ю. Л. Власов, М. М. Вопленко, Н. Л. Гранат, Д. М. Михайлович, В. В. Лазарєв, П. О. Недбайло, О. В. Петришин, А. С. Піголкін, П. М. Рабінович, М. В. Цвік, О. Ф. Черданцев, С. В. Шевчук, а також представники галузевих юридичних наук: Ю. М. Тодика, С. Й. Вільнянський, І. І. Лукашук, В. Г. Ротань, І. Д. Сліденко та ін.

Особливо слід відзначити актуальні праці з правотлумачної діяльності суддів Конституційного Суду України Ю. В. Бауліна, В. Д. Бринцева, В. Д. Вознюка, П. Б. Євграфова, М. І. Козюбри, М. А. Маркуш, В. П. Тихого, В. Є. Скомороха, В. М. Шаповала й Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України А. О. Селіванова, які багато в чому сприяють творчому пошуку науковців.

У сучасній кримінально-правовій теорії проблеми тлумачення й застосування норм закону про кримінальну відповідальність досліджували Я. М. Брайнін, В. І. Борисов, В. М. Кудрявцев, А. В. Наумов, З. О. Незнамова, М. І. Панов, В. Я. Тацій, О. С. Шляпочников, М. Д. Шаргородський та ін. Важливі аспекти правотлумачної діяльності були предметом розгляду таких знаних представників кримінально-процесуальної науки, як М. І. Бажанов, М. М. Гродзинський, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, П. С. Елькінд, О.В. Капліна, П. А. Лупінська, М. М. Михеєнко, В. М. Савицький, М. С. Строгович.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959). Тема роботи затверджена рішенням вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 26 грудня 2014 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в отриманні нових результатів у виді наукових висновків щодо поняття, видів та кримінально-правового значення тлумачення закону про кримінальну відповідальність. Окреслена мета дослідження зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

– проаналізувати й узагальнити теоретичні підходи до поняття «тлумачення норм права», визначити його основні ознаки, мету, функції, стадії, види;

– розкрити принципи тлумачення та визначити їх співвідношення з принципами права;

– обґрунтувати необхідність тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність;

– запропонувати визначення поняття «тлумачення закону про кримінальну відповідальність»;

– виокремити особливості тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність і принципи, відповідно до яких треба здійснювати правозастосовну правотлумачну діяльність;

– визначити суб'єктний склад діяльності з правозастосовного судового тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність і сформувати позицію щодо актів тлумачення, які виносяться його суб'єктами;

– розкрити вплив правотлумачної практики Європейського суду з прав людини на правозастосовне тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність;

– узагальнити теоретичні погляди з питань про кількість способів тлумачення норм права, розкрити зміст кожного з них та специфіку їх використання при правозастосовному тлумаченні норм закону про кримінальну відповідальність;

– з'ясувати роль тлумачення при подоланні колізій та прогалин, що виникають у кримінальному законодавстві, та обсягу оціночних понять;

– розробити науково-практичні рекомендації щодо правил правозастосовного тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність, а також правил подолання прогалин і колізій;

– визначити значення тлумачення закону про кримінальну відповідальність для кримінально-правової кваліфікації.

Об'єктом дослідження є правозастосовна діяльність у сфері кримінального судочинства як складне, багатоаспектне, динамічне явище.

Предметом дослідження виступає правозастосовне тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й забезпечення наукової об'єктивності отриманих результатів дослідження обрано комплекс сучасних загальнонаукових і спеціальних методів, якими оперують у правовій науці. Зокрема, з-поміж загальнонаукових методів використовувались такі, як: філософський (діалектичний), історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-логічний, логіко-нормативний, статистичний і метод системного аналізу. Так, історико-правовий метод дав змогу вивчити становлення теорії тлумачення норм права, обґрунтувати потребу в переосмисленні застарілих підходів до правотлумачної діяльності. За допомогою порівняльно-правового були співставлені положення чинного законодавства, законопроектні норми України й зарубіжних країн, розглянуто правове регулювання правотлумачної діяльності в інших державах.

Системний метод став у нагоді при обґрунтуванні необхідності тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність. Формально-логічний – при встановленні ознак тлумачення закону про кримінальну відповідальність, формулюванні його поняття і здійсненні класифікації способів тлумачення.

Серед спеціальних застосовувався статистичний метод дослідження й метод узагальнення,

зокрема, при узагальненні судової практики.

Теоретичне підґрунтя роботи становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі філософії, філософії права, теорії права, кримінального й кримінально-процесуального права. Для повного розкриття теми були використані результати наукових досліджень у галузях конституційного, цивільного, цивільно-процесуального, міжнародного, кримінально-процесуального права, а також інших галузей права, що стосуються тлумачення норм права.

Нормативно-правовим підґрунтям дисертації є Конституція України, кримінальне та кримінальне процесуальне, а також інше галузеве законодавство нашої держави, крім того зарубіжне законодавство.

Емпіричну базу дослідження становлять: рішення Європейського суду з прав людини; рішення, висновки, ухвали Конституційного Суду України; постанови Пленуму Верховного Суду України; офіційно опублікована практика Верховного Суду України (2001-2016 рр.).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у дисертації сформульовані теоретично обґрунтовані і практично значущі висновки щодо поняття тлумачення закону про кримінальну відповідальність, його видів та значення. До найбільш важливих результатів, які відображають наукову новизну дослідження і виносяться на захист, є такі положення:

уперше:

– тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність визначається як чинник, що забезпечує з'ясування дійсного змісту норм права, подолання правової невизначеності і сприяє утвердженню законності правозастосовної діяльності, обґрунтованості й належної вмотивованості рішень, що приймаються суб'єктами правотлумачення зазначених норм;

– обґрунтовується необхідність виокремлення особливостей здійснення тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність, що сприятиме більш повному й точному з'ясуванню їх змісту, зміцненню законності;

– пропонується вирізнення принципів тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність, якими слід вважати власні принципи тлумачення (законність, верховенство права, неприпустимість зловживання правом при тлумаченні, повноту використання способів тлумачення, обґрунтованість та зрозумілість результатів тлумачення, об'єктивність) та доктринальні принципи тлумачення (єдність теорії і практики, пропорційність, гуманізм, добросовісність, справедливість);

– у межах кожного з розглянутих способів тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність (офіційне, судове, доктринальне, лінгвістичне, системне, еволюційне, поширювальне, обмежувальне, буквальне) розроблені відповідні правила рекомендаційного характеру, що сприятимуть з'ясуванню змісту норми права з метою уникнення правотлумачної помилки;

– розкрито роль способів тлумачення при встановленні правового змісту оціночних понять, що використовуються в нормах закону про кримінальну відповідальність; при подоланні колізій та прогалин, що виникають у процесі правозастосування. Власне вищезазначені чинники та руйнування

системності кримінального закону загалом зумовлюють необхідність тлумачення кримінального закону при кримінально-правовій кваліфікації;

удосконалено:

– підходи до розгляду ролі судової правотлумачної практики не лише в правозастосовному, а й у правотворчому аспектах;

– визначення понять «спосіб тлумачення норм права», «прийом тлумачення», «правило тлумачення», «правова позиція Конституційного Суду», «лінгвістичне тлумачення», «системне тлумачення», «еволюційне тлумачення», «телеологічне тлумачення»;

набули подальшого розвитку:

– підходи до розуміння таких положень теорії тлумачення норм права, як етапи тлумачення, його функції, види, об'єкт і суб'єкти, роль актів правозастосовного судового тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність;

– аргументи на підтримку тези, що рішення й висновки Конституційного Суду України, судова практика судів загальної юрисдикції можуть розглядатися як джерела права;

– обґрунтування можливості існування у правовій системі України судового прецеденту, під яким пропонується розуміти вироблений судовою практикою й підтверджений авторитетом вищої судової інстанції держави, опублікований в офіційному друкованому органі зразок нормативного або казуального тлумачення норми права, який заповнює, доповнює або тимчасово замінює нормативне регулювання певних суспільних відносин і є обов'язковим для використання в аналогічних справах чи при застосуванні розтлумаченої норми права;

– теоретико-прикладні питання щодо окреслення ознак прецеденту, його класифікації залежно від правового змісту на прецедент тлумачення, прецедент роз'яснення і прецедент, який містить норму права;

– підходи, розроблені науковцями, щодо ролі внутрішнього переконання судді при судовому тлумаченні норм кримінального права;

– теоретичні підходи до з'ясування ролі практики Європейського суду з прав людини та її впливу на тлумачення норм кримінального права;

– теоретичні положення про термінологію, що використовується в кримінальному законодавстві, та її класифікацію.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації положення, висновки, пропозиції й рекомендації є вагомим внеском у розвиток сучасної науки кримінального права, оскільки вони поглиблюють уявлення про тлумачення закону про кримінальну відповідальність, способи тлумачення й роль судової практики у правовій системі.

Викладені в роботі висновки, теоретичні положення і пропозиції науково обґрунтовані й можуть використовуватись:

– у науково-дослідницький сфері – як підґрунтя для подальших наукових досліджень у напрямку вдосконалення й розвитку теорії тлумачення; для подальшого вдосконалення галузевих напрацювань з проблем тлумачення закону про кримінальну відповідальність;

– у законопроектній роботі – при розробці нового кримінального законодавства України, внесенні змін і доповнень до чинного Кримінального кодексу України;

– у правозастосовній практиці – слідчими, прокурорами, суддями при тлумаченні норм закону про кримінальну відповідальність або при обґрунтуванні рішень, що приймаються в кримінальному процесі;

– у навчальному процесі – при підготовці підручників і навчальних посібників з курсів кримінального права, а також при розробці текстів лекцій і навчально-методичних матеріалів до семінарів і практичних занять із цієї дисципліни.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, теоретичні висновки і практичні рекомендації сформульовані в дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 13-14 лютого 2015 р.); «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 7-8 серпня 2015 р.).

Публікації. Основні результати дисертації знайшли своє відображення в 7 наукових працях, а саме: 5 наукових статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях України та виданнях інших держав, а також у тезах 2 наукових доповідей на конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи визначається її метою та завданнями, об’єктом та предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (478 найменувань), та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 239 сторінок, з яких основний текст займає 195 сторінок, список використаних джерел – 43 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, визначено її зв’язок з науковими програмами, планами, темами, встановлено мету дослідження, його завдання, об’єкт, предмет, методи, розкрито наукову новизну та практичне значення результатів дослідження, наведено відомості про апробацію результатів дослідження та публікації автора за темою дисертації, зазначено структуру дисертації та її загальний обсяг.

Розділ 1 «Теоретичні засади тлумачення закону про кримінальну відповідальність» складається із двох підрозділів.

Підрозділ 1.1 «Тлумачення в теорії права» присвячений дослідженню поняття тлумачення, його етимології.

Встановлено, що поняття тлумачення досліджується переважно в межах загальної теорії права –

галузеві юридичні науки не приділяли належної уваги щодо особливостей тлумачення норм права, що формують галузь.

На підставі загальнотеоретичної дефініції під тлумаченням норм закону про кримінальну відповідальність пропонується розуміти діяльність щодо з'ясування та роз'яснення змісту кримінально-правових норм, а також результати цієї діяльності з метою правильного їх застосування і реалізації. З'ясування визначається як гносеологічний процес, що характеризується внутрішньою розумовою діяльністю щодо встановлення змісту правових норм, а роз'яснення – це пояснення іншим суб'єктам, зовнішнє вираження з'ясованого змісту правових норм.

При визначенні поняття тлумачення аналізується його предмет. З огляду на те, що текст нормативно-правового акта виражає нормативний зміст, воля правотворця формулюється у змісті норми права, що має текстуальний вираз. Тому кримінально-правова норма, а не текст кримінального закону, є предметом тлумачення. Текст закону про кримінальну відповідальність це засіб, за допомогою якого орган конституційного контролю України, зокрема, інтерпретує кримінально-правові норми.

Виявлено, що тлумачення слід відрізняти від інтерпретації. Незважаючи на семантичну близькість цих понять, ототожнювати їх недоцільно. У процесі інтерпретації зміст норми права реконструюється відповідно до власного розуміння автора. Інтерпретацією можна назвати методологічний прийом, за допомогою якого з'ясований зміст знаходить зовнішнє вираження, аплікується на підставі власного суб'єктивного досвіду й практики автора. Надмірна інтерпретація може призвести до втрати дійсного змісту.

У підрозділі 1.2 «Тлумачення закону про кримінальну відповідальність: поняття та принципи» сформульовані принципи тлумачення закону про кримінальну відповідальність як найбільш загальні основні вимоги, що здійснюють організуючий, орієнтуючий та інформаційний вплив на процес тлумачення норм кримінального права та забезпечують адекватне розкриття змісту норми, що тлумачиться, й ефективність правотлумачної діяльності.

Принципи права, виступаючи основою як принципів тлумачення, так і принципів тлумачення закону про кримінальну відповідальність зокрема, визначають спрямування розвитку та реалізації останніх. Також принципи права є критерієм, якому мають відповідати результати тлумачення. Підтвердженням цього є існування принципу перевірки висновків, отриманих у результаті інтерпретаційної діяльності, а точніше одного із його проявів: перевірки відповідності загально-правовим засадам.

До правозастосовних принципів тлумачення кримінально-правових норм відносимо законність, верховенство права, неприпустимість зловживання правом при тлумаченні, повноту використання способів тлумачення, обґрунтованість та зрозумілість результатів тлумачення, об'єктивність.

Окрім власних принципів правозастосовного тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність виокремлюються також доктринальні принципи тлумачення, які можуть бути й не

закріплені в нормах права, становити етично-моральні ідеї, міститися в роботах учених, але також впливати на процес тлумачення норм права. До них відносимо єдність теорії і практики, пропорційність, гуманізм, добросовісність, справедливість.

Вищенаведене дозволяє визначити тлумачення норм права як різновид юридичної діяльності, що має пізнавальний характер, ґрунтується на певних принципах і здійснюється відповідним суб'єктом з метою відшукання й уточнення змісту норм права, а в певних випадках передбачає також його роз'яснення для інших суб'єктів.

Розділ 2 «Види тлумачення закону про кримінальну відповідальність» складається із чотирьох підрозділів і висновків до нього.

У *підрозділі 2.1 «Теоретичні основи поділу (класифікації) тлумачення на види»* встановлено, що здійснюючи тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність, суб'єкт правозастосування використовує спеціальні способи. Серед способів тлумачення норм права, які пропонуються в юридичній літературі, у доктрині кримінального права слід виділити такі: 1) залежно від суб'єкта, який роз'яснює закон – а) легальне (офіційне) тлумачення; б) судове тлумачення; в) наукове (доктринальне) тлумачення; 2) залежно від прийомів (засобів) тлумачення – а) граматичне філологічне тлумачення; б) систематичне тлумачення; в) історичне тлумачення; 3) залежно від обсягу тлумачення – а) буквальне (адекватне) тлумачення; б) обмежувальне тлумачення; в) поширювальне тлумачення.

У доктрині права зустрічаються декілька термінів на позначення засобів, за допомогою яких здійснюється з'ясування змісту норми права: «вид», «прийом», «метод», «спосіб» і «правила».

З усіх названих термінів при характеристиці засобів тлумачення норм права найбільш прийнятним є термін «спосіб», оскільки він є узагальнювальним.

У підрозділі 2.2 «Види тлумачення залежно від суб'єкта» встановлено, що на підставі вказаного класифікаційного критерію тлумачення може бути офіційним і неофіційним.

Офіційне тлумачення здійснюється компетентними державними органами, службовими особами та закріплюється у спеціальному акті, що має юридично обов'язковий характер виконання. Залежно від сфери дії актів тлумачення, воно поділяється на нормативне й казуальне. Нормативним у теорії права вважається такий вид тлумачення, результати якого поширюються на невизначене коло осіб і випадків застосування норми права, тобто таке тлумачення має загальний характер. Нормативне тлумачення, як правило, застосовується у випадках, коли акти тлумачення або норми права мають неточності, оскільки покликане забезпечити їх однакове розуміння й удосконалити практику застосування.

Офіційне нормативне тлумачення залежно від того, ким встановлена юридична норма, яку тлумачить певний суб'єкт, поділяється на автентичне (авторське) і легальне (делеговане). Автентичне офіційне тлумачення пов'язане з діяльністю органу, що видав цей нормативний акт. Але це тлумачення повинно здійснюватися виключно в межах компетенції нормотворчого органу. Легальне тлумачення здійснюється за дорученням органу, що видав конкретний акт, або у випадку, коли цьому органу

надається відповідне повноваження законодавцем.

Найбільш виправданим є застосування автентичного тлумачення кримінально-правових норм з єдиним застереженням, що кримінально-правові норми та інститути не підлягають автентичному тлумаченню, яке надається самим законодавцем, органом, який власне і приймав відповідну кримінально-правову норму.

Щодо неофіційного тлумачення, то формально воно не є обов'язковим, оскільки здійснюється суб'єктами, що не мають офіційного статусу й повноважень офіційно тлумачити норму права. Результати такого виду тлумачення закріплені у формі рекомендацій, порад і не породжують юридичних наслідків. Розрізняють буденне неофіційне тлумачення, яке може бути здійснене будь-якою особою у повсякденному житті; професійне (або компетентне), що надходить від особи, яка має спеціальну освіту (адвоката, нотаріуса, юрисконсульта); доктринальне (наукове), яке надається вченими в коментарях, статтях, монографіях, навчальних посібниках. Важливою їх ознакою є відсутність юридично обов'язкової сили, формально-обов'язкового характеру.

Серед усіх видів неофіційного тлумачення найавторитетнішим потрібно визнати саме доктринальне тлумачення норм права, що являє собою інтелектуально-вольову неофіційну діяльність суб'єктів, яка має об'єктивний і суб'єктивний характер, спрямована на з'ясування та роз'яснення волі законодавця, що знаходить вираження у нормі права, з метою її правильного і однозначного розуміння та реалізації, а також результати цієї діяльності.

Підвидом неофіційного тлумачення є також і судове тлумачення, яке зі свого боку поділяється на казуальне (прецедентне), що надається судами будь-якої інстанції при розгляді конкретного кримінального провадження та правозастосовне (напівофіційне), що міститься у роз'ясненнях ВС (постановах ПВСУ, висновках ВС щодо застосування норми права).

На сьогодні закон як основне джерело права в державі недостатньо оперативно регулює суспільні відносини, що динамічно розвиваються. У зв'язку з цим така відповідальність покладається на одну з гілок державної влади – судову. Суд повинен визначати правову політику властивим йому способом, зокрема, на основі створення судового прецеденту, під яким слід розуміти вироблений судовою практикою і підтверджений авторитетом вищої судової інстанції держави, опублікований в офіційному друкованому виданні ВС зразок нормативного чи казуального тлумачення й роз'яснення норми права, який заповнює, доповнює або тимчасово замінює нормативне регулювання певних суспільних відносин і є обов'язковим для застосування в аналогічних справах чи при застосуванні норми права, що була розтлумачена.

Як судовий прецедент у кримінальному праві слід розглядати тільки судову практику вищої судової інстанції, а саме: постанови Пленуму ВСУ; рішення у конкретних справах ВС – ухвали колегії суддів Судової палати у кримінальних справах, а також колегії суддів Військової судової колегії ВС, винесені ними при провадженні з перегляду вироків, постанов і ухвал судів, а також при перегляді

судових рішень у порядку виключного провадження. Судовим прецедентом указані акти стають за умови набрання ними законної сили, а також публікації їх в офіційному друкованому виданні ВС – «Віснику Верховного Суду України» або офіційному виданні «Судова практика Верховного Суду Україні у кримінальних справах», або в іншому офіційному друкованому виданні ВС (ч. 3 ст. 47 «Про судоустрій і статус суддів»).

Залежно від правового змісту прецеденти класифікуються на три види – прецедент тлумачення, прецедент роз'яснення і прецедент, що містить нову норму.

Позиції Європейського суду є судовим прецедентом, оскільки його практика має суттєве значення для розуміння і з'ясування норм Конвенції, правильного визначення змісту та обсягу прав і свобод громадянина, правових понять, правові стандарти Європейського суду, що знайшли відображення в його рішеннях, повинні враховуватися при тлумаченні й подальшому застосуванні норм національного права.

У підрозділі 2.3 «Види тлумачення залежно від прийомів (засобів)» виділяються такі види тлумачення залежно від прийомів: граматичне, системне та історичне тлумачення.

Встановлено, що з граматичного (лінгвістичного) тлумачення кримінально-правових норм розпочинається весь процес відповідної інтерпретації норм кримінального закону. Саме за допомогою загальнолінгвістичних правил з'ясовується буквальна воля законодавця («буква закону»). Пошук «духу закону» є завданням наступних видів тлумачення.

Будучи базовим способом тлумачення, лінгвістичне тлумачення здійснюється в процесі всіх інших видів тлумачення. Аналіз різних способів тлумачення кримінального закону показує, що в кожному з них обов'язково присутній лінгвістичний елемент з метою з'ясування змісту закону.

Обґрунтовано, що «лінгвістичне тлумачення» є найбільш вдалим позначенням, оскільки охоплює усі необхідні прийоми та правила для здійснення тлумачення – і лексичні, і граматичні, що необхідні для з'ясування змісту кримінально-правової норми.

Результати, отримані у процесі лінгвістичного тлумачення, є вихідним моментом для системного тлумачення.

Системний спосіб тлумачення – це сукупність прийомів визначення змісту кримінально-правової норми на підставі знань про системні зв'язки, що існують між нею та іншими юридичними нормами.

Своєю чергою системне тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність – це інтелектуально-вольова діяльність суб'єкта правозастосування, що ґрунтується на сукупності властивих їй прийомів і правил, у ході якої зміст норм закону про кримінальну відповідальність з'ясовується з урахуванням функціональних зв'язків координації і субординації системи права.

Системний спосіб тлумачення сприяє тому, що юридично різнорідні правові норми здатні регулювати кримінально-правові відносини системно та комплексно. Зміст норми права при системному тлумаченні з'ясовується на основі визначення її місця в нормативно-правовому акті,

встановлення внутрішньогалузевих і міжгалузевих смислових зв'язків з іншими нормами права, правовими інститутами тощо. Запорукою ж успішного системного тлумачення є логічно витримана, внутрішньо узгоджена, послідовна в проведенні своїх принципів система права в цілому, до побудови якої повинен прагнути законодавець.

Історичне тлумачення – це інтелектуально-вольова діяльність, у процесі якої зміст норми закону про кримінальну відповідальність встановлюється правозастосовниками на підставі звернення до фактичних даних, пов'язаних з історією виникнення норм, що тлумачаться (законодавчих актів, інших документів), до аналізу соціально-політичної і економічної обстановки періоду, що передує ухваленню норми, яка тлумачиться.

Встановлено, що історичне тлумачення має на меті з'ясування дійсного змісту норми права та цікавить суб'єкта правозастосовного тлумачення в тому обсязі, в якому це необхідно для правильного з'ясування її змісту.

Історичне тлумачення застосовується в сукупності з іншими способами тлумачення, передусім системним та функціональним. При цьому історичний екскурс доцільно проводити в таких напрямах, як: дослідження соціально-політичної, економічної обстановки того періоду часу, який передував прийняттю норми права; вивчення документів, що передують прийняттю норми права, що тлумачиться (схожої скасованої норми, практики її застосування, законопроектів, пояснювальних записок до них тощо). Дуже важливо у процесі тлумачення порівняти схожу скасовану й чинну норми права, простежити, в якому напрямі рухалася думка законодавця, її генезис. Результат проведеного порівняння дає можливість з'ясувати схожість і відмінності між порівнюваними нормами права, виділити ті елементи, які залишилися незмінними і сприйняті сучасним законодавством, та ті законодавчі конструкції, які перетворилися на матеріал правової історії. При цьому потрібно виділити абсолютно нові положення, сформульовані законодавцем у нормі права, що тлумачитися.

У підрозділі 2.4 «Інші види тлумачення» проаналізовані види тлумачення за обсягом: буквальне, обмежувальне і поширювальне.

За загальним правилом суб'єкт для з'ясування дійсного змісту норми права не повинен виходити за межі тлумаченої норми права, що сприяє отриманню точних та таких, що виключають двозначність, знань про зміст норми права.

З метою досягнення точності законодавчого тексту в процесі правотворчості доцільно використовувати тільки терміни, що мають чітко визначене значення, або пояснювати ті обставини, про які йдеться в незавершених переліках. Тільки в цьому разі можна уникнути довільного їх тлумачення.

Тому поширювальне тлумачення має місце у випадках, коли словесне формулювання статті закону про кримінальну відповідальність вужче за дійсний зміст норми права і тих висновків, які безпосередньо може зробити правозастосовувач, використовуючи прийоми і способи тлумачення. Воно також можливе, з огляду на системність права, навіть тоді, коли законодавець чітко сформулював

відповідні норми. Для прикладу, поширювально тлумачаться незавершені переліки обставин, умов, оскільки вони мають різний ступінь конкретизації. Сфера застосування окремих норм права може бути розширена у зв'язку з прийняттям іншого нормативно-правового акта, який більш повно регулює даний вид відносин.

Можливість поширювального тлумачення не суперечить принципу законності кримінального судочинства, сприяє з'ясуванню дійсного змісту норм закону про кримінальну відповідальність, правильному визначенню сфери застосування норми, винесенню законного і обґрунтованого рішення, досягненню завдань кримінального судочинства і, зрештою, дотриманню прав і законних інтересів особи.

Обмежувальним (звужувальним) визнається тлумачення, коли текст і зміст кримінально-правової норми не збігаються, а дійсний зміст кримінально-правової норми є вужчим за її словесний вираз

Пріоритетним, зокрема, при кримінально-правовій кваліфікації має бути буквальне тлумачення кримінально-правових норм, що сприятиме законності, а тому одностайному розумінню та застосуванню приписів КК України.

При тлумаченні кримінально-правових норм для з'ясування і всебічного розкриття їх змісту доцільно звертатися до різних видів такого тлумачення в комплексі, беручи до уваги певні правила. Так, при тлумаченні кримінально-правової норми не рекомендується: розширювальне тлумачення вичерпних «закритих» переліків (перелік альтернативних видів діянь); обмежувальне тлумачення невичерпних «відкритих» переліків (перелік способів підбурювання до злочину (ч. 4 ст. 27 КК)); розширювальне тлумачення положень, що становлять винятки із загального правила; розширювальне та обмежувальне тлумачення понять, визначених законом, якщо таке тлумачення виходить за межі змісту кримінально-правової норми.

Розділ 3 «Значення тлумачення закону про кримінальну відповідальність» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Тлумачення та подолання колізій і прогалин» встановлено, що колізії та прогалини в законі про кримінальну відповідальність є одним із різновидів дефектів логіко-структурної побудови системи законодавства.

Доводиться, що прогалина в законі про кримінальну відповідальність – це: а) відсутність норм-приписів або їх неповнота у відношенні фактичних обставин, що знаходяться у сфері правового регулювання; б) неконкретизованість та нечіткість, що допущена законодавцем.

Щодо колізій норм права, то їх можна подолати і усунути. Останнє є прерогативою законодавця і вимагає динамічних способів – скасування однієї з колізійних норм, внесення змін і доповнень у нормативно-правовий акт і т. п.

Ознаками, що притаманні колізії кримінально-правових норм, є такі: а) наявність двох або більше норм, що спрямовані на регламентацію того самого питання (власне юридичного факту), але по-різному

його вирішують. Так, за загальним правилом у колізії можуть знаходитися саме кримінально-правові норми. Водночас при ієрархічній колізії має місце протиріччя між кримінально-правовою нормою та нормою національного або міжнародного права; б) ці норми знаходяться у співвідношенні протиріччя та розбіжності, оскільки зміст однієї норми повністю або частково заперечує зміст іншої; в) із кількох норм, які перебувають у колізії, слід застосовувати лише одну; г) застосування однієї з таких норм, що знаходяться у колізії, виключає застосування іншої; д) подолання колізії можливе або шляхом внесення змін до кримінального закону, або на підставі колізійних правил подолання колізії.

«Колізійними правилами» визнаються вимоги застосування (вибору) певного положення, що міститься в одному чи різних джерелах кримінального права, з принаймні двох положень, які перебувають у колізії між собою. Колізійні правила можуть виникати як у процесі видання відповідного джерела кримінального права (при усуненні колізій), так і в процесі правозастосовної діяльності (при подоланні колізій).

Тлумачення є також самостійним способом подолання колізій, а при здійсненні конституційного тлумачення – способом їх усунення.

Повністю відмовитися від оціночних понять у кримінальному праві неможливо, оскільки використання останніх є неминучим. Для кваліфікації злочинів за статтями КК, що містять оціночні поняття, в правозастосовних актах має бути зазначено і аргументовано, на підставі яких саме об’єктивних обставин робиться висновок про наявність в діях особи певної ознаки складу злочину, визначеної в законі оціночним поняттям і відповідним йому терміном. Власне це і сприятиме правильному застосуванню закону про кримінальну відповідальність та дотриманню принципу законності в кримінальному судочинстві.

У підрозділі 3.2 «Тлумачення та кваліфікація злочинів» розкривається значення тлумачення закону про кримінальну відповідальність для кримінально-правової кваліфікації, що зумовлено, насамперед, загальним та абстрактним характером кримінально-правових норм, у зв’язку з чим їх застосування до конкретного випадку потребує відповідного тлумачення.

Так, необхідність тлумачення викликана тим, що тексти норм містять низку юридичних термінів та понять з інших галузей знань. Крім того, КК містить значну кількість кримінально-правових норм з бланкетними диспозиціями та оціночним ознаками. Також у КК доволі поширеним є явище колізії та конкуренції кримінально-правових норм, подолання яких при кримінально-правовій кваліфікації потребує і тлумачення таких норм. Насамкінець, недоліки законодавчої техніки та руйнування системності кримінального закону у зв’язку зі змінами та доповненнями КК також вимагають тлумачення кримінально-правових норм.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягає в отриманні нових результатів у виді наукових висновків щодо поняття, видів та кримінально-правового

значення тлумачення закону про кримінальну відповідальність. Проведене дослідження дало можливість сформулювати такі висновки.Зокрема:

1. Тлумачення норм права - це різновид юридичної діяльності, що має пізнавальний характер, ґрунтується на певних принципах і здійснюється відповідним суб'єктом з метою відшукання й уточнення змісту норм права, а в певних випадках передбачає також його роз'яснення для інших суб'єктів. Зміст юридичного тлумачення – це сукупність спеціальних прийомів (засобів), спрямованих на досягнення зазначеної мети. Результат тлумачення об'єктивується в усній, або у письмовій формі. Тлумаченням норм права це, з одного боку, певний розумовий процес, спрямований на встановлення змісту норм права за допомогою його способів, а з іншого – результат зазначеного розумового процесу, що знаходить вираження у сукупності суджень, в яких розкривається зміст норм, що тлумачаться.

2. Тлумачення норм права ґрунтується на відповідних принципах – справедливості, добросовісності, неупередженості, розумності, обґрунтованості та повноти застосування прийомів (засобів). Принципи тлумачення – це основні вимоги, що ставляться до діяльності з пізнання змісту норм права. Принципи тлумачення та принципи права співвідносяться між собою. Принципи тлумачення не можна розглядати окремо від принципів права. Основні засади права орієнтують та спрямовують принципи тлумачення, здійснюючи вихідний регулятивний вплив на процес тлумачення правових норм. Зокрема це стосується і принципів кримінального права, які тісно пов'язані із принципами права загалом.

3. Необхідність тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність зумовлена низкою чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру, а саме: загальністю, абстрактністю, неперсоніфікованістю норм права, їх системністю, суперечностями між формальним характером норм кримінального права та динамікою суспільних відносин, погрішностями в законодавчій техніці, використанням оціночних понять, наявністю прогалин у правовому регулюванні кримінальних правовідносин, виникненням колізій між кримінально-правовими нормами. Тлумачення необхідне також у зв'язку з діяльністю Європейського суду і впливом його правотлумачної практики на розуміння норм вітчизняного кримінального права.

4. Тлумаченням норм закону про кримінальну відповідальність - це діяльність щодо з'ясування та роз'яснення змісту кримінально-правових норм, а також результати цієї діяльності з метою правильного їх застосування і реалізації. Під з'ясуванням слід розуміти гносеологічний процес, що характеризується внутрішньою розумовою діяльністю щодо встановлення змісту правових норм, а під роз'ясненням – пояснення іншим суб'єктам, зовнішнє вираження з'ясованого змісту правових норм.

5. Принципи тлумачення закону про кримінальну відповідальність – це найбільш загальні основні вимоги, що здійснюють організуючий, орієнтуючий та інформаційний вплив на процес тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність та забезпечують адекватне розкриття змісту норми, що тлумачиться й ефективність правотлумачної діяльності. До правозастосовних принципів тлумачення

кримінально-правових норм відносяться законність, неприпустимість зловживання правом при тлумаченні, повноту використання способів тлумачення, обґрунтованість та зрозумілість результатів тлумачення, об'єктивність. Окрім власних принципів правозастосовного тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність доцільно виокремлювати також доктринальні принципи тлумачення, які можуть бути й не закріплені в нормах права, становити етично-моральні ідеї, міститися в роботах учених, але також впливати на процес тлумачення норм права. До них слід віднести єдність теорії і практики, пропорційність, гуманізм, добросовісність, справедливість.

6. Види тлумачення це відповідна класифікація і систематизація здійснена залежно від певного класифікаційного критерію – за суб'єктами (офіційне і неофіційне), за обсягом (буквальне, поширювальне, обмежувальне) тощо. Здійснюючи тлумачення норм кримінального права, суб'єкт правозастосування використовує спеціальні способи. Серед способів тлумачення норм права слід виділити наступні: 1) залежно від суб'єкта, який роз'яснює закон – а) легальне (офіційне) тлумачення; б) судове тлумачення; в) наукове (доктринальне) тлумачення; 2) залежно від прийомів (засобів) тлумачення – а) граматичне філологічне тлумачення; б) систематичне тлумачення; в) історичне тлумачення; 3) залежно від обсягу тлумачення – а) буквальне (адекватне) тлумачення; б) обмежувальне тлумачення; в) поширювальне тлумачення.

7. Залежно від суб'єкта тлумачення може бути офіційним і неофіційним. Офіційне тлумачення здійснюється компетентними державними органами, службовими особами та закріплюється у спеціальному акті, що має юридично обов'язковий характер виконання. Залежно від сфери дії актів тлумачення, воно поділяється на нормативне й казуальне. Результати нормативного тлумачення поширюються на невизначене коло осіб і випадків застосування норми права, тобто таке тлумачення має загальний характер. Офіційне нормативне тлумачення поділяється на автентичне (авторське) і легальне (делеговане). Автентичне офіційне тлумачення пов'язане з діяльністю органу, що видав цей нормативний акт. Легальне тлумачення здійснюється за дорученням органу, що видав конкретний акт, або у випадку, коли цьому органу надається відповідне повноваження законодавцем. Неофіційне тлумачення не є обов'язковим, оскільки здійснюється суб'єктами, що не мають офіційного статусу й повноважень офіційно тлумачити норму права. Розрізняють буденне неофіційне тлумачення, яке може бути здійснене будь-якою особою у повсякденному житті; професійне (або компетентне), що надходить від особи, яка має спеціальну освіту (адвоката, нотаріуса, юрисконсульта). Підвидом неофіційного тлумачення є судове тлумачення, яке своєю чергою поділяється на казуальне (прецедентне), що надається судами будь-якої інстанції при розгляді конкретного кримінального провадження та правозастосовне (напівофіційне), що міститься у роз'ясненнях Верховного Суду (постановах ПВС, висновках ВС щодо застосування норми права).

Оскільки тлумачення-роз'яснення є своєрідним супровідним елементом функціонування Європейського суду щодо вирішення справ про порушення державами-учасницями закріплених у

Конвенції прав, норми Конвенції повинні застосовуватися з урахуванням тлумачення, даного їм Європейським судом. Позиція Європейського суду за своєю правовою природою є судовим прецедентом. Оскільки його практика має суттєве значення для розуміння і з'ясування норм Конвенції, правильного визначення змісту та обсягу прав і свобод громадянина, правових понять, правові стандарти Європейського суду, що знайшли відображення в його рішеннях, повинні враховуватися при тлумаченні й подальшому застосуванні норм національного права.

Серед усіх видів неофіційного тлумачення найавторитетнішим потрібно визнати саме доктринальне тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність.

8. Залежно від прийомів (засобів) тлумачення виділяють граматичне, систематичне та історичне тлумачення.

Будучи базовим способом тлумачення, граматичне (лінгвістичне) тлумачення здійснюється в процесі всіх інших видів тлумачення. Результати, отримані у процесі лінгвістичного тлумачення, є вихідним моментом для системного тлумачення.

Системне тлумачення норм кримінального права – це інтелектуально-вольова діяльність суб'єкта правозастосування, що ґрунтується на сукупності властивих їй прийомів і правил, у процесі якої зміст норм закону про кримінальну відповідальність з'ясовується з урахуванням функціональних зв'язків координації і субординації системи права.

Історичне тлумачення – це інтелектуально-вольова діяльність, у процесі якої зміст норми закону про кримінальну відповідальність встановлюється правозастосовниками на підставі звернення до фактичних даних, пов'язаних з історією виникнення норм, що тлумачаться (законодавчих актів, інших документів), до аналізу соціально-політичної і економічної обстановки періоду, що передує ухваленню норми, яка тлумачиться.

9. Тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність за обсягом поділяється на буквальне, обмежувальне і поширювальне.

Пріоритетним слід визнати буквальне тлумачення кримінально-правових норм, що сприятиме законності, а тому одностайному розумінню та застосуванню приписів закону про кримінальну відповідальність.

Обмежувальним (звужувальним) є тлумачення, коли текст і зміст кримінально-правової норми не збігаються, а дійсний зміст кримінально-правової норми є вужчим за її словесний вираз.

Поширювальне тлумачення має місце у випадках, коли словесне формулювання статті закону про кримінальну відповідальність вужче за дійсний зміст норми права і тих висновків, які безпосередньо може зробити правозастосовувач, використовуючи прийоми і способи тлумачення.

10. Ознаками колізій кримінально-правових норм є: а) наявність двох або більше норм, що спрямовані на регламентацію того самого питання (власне юридичного факту), але по-різному його вирішують. За загальним правилом у колізії можуть знаходитися саме кримінально-правові норми.

Водночас при ієрархічній колізії має місце протиріччя між кримінально-правовою нормою та нормою національного або міжнародного права; б) ці норми знаходяться у співвідношенні протиріччя та розбіжності, оскільки зміст однієї норми повністю або частково заперечує зміст іншої; в) із кількох норм, які перебувають у колізії, слід застосовувати лише одну; г) застосування однієї з таких норм, що знаходяться у колізії, виключає застосування іншої; д) подолання колізії можливе або шляхом внесення змін до кримінального закону, або на підставі колізійних правил подолання колізії. Тлумачення є самостійним способом подолання колізій, а при здійсненні конституційного тлумачення – способом їх усунення. Усунення колізій є прерогативою законодавця і вимагає динамічних способів – скасування однієї з колізійних норм, внесення змін і доповнень у нормативно-правовий акт.

Прогалина в законі про кримінальну відповідальність – це: а) відсутність норм-приписів або їх неповнота у відношенні фактичних обставин, що знаходяться у сфері правового регулювання; б) неконкретизованість та нечіткість, що допущена законодавцем.

11. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність є важливим для кримінально-правової кваліфікації, що зумовлено насамперед загальним та абстрактним характером кримінально-правових норм. Крім того, закон про кримінальну відповідальність містить значну кількість кримінально-правових норм з бланкетними диспозиціями та оціночним ознаками. Для кваліфікації злочинів за статтями закону про кримінальну відповідальність, що містять оціночні поняття, в правозастосовних актах має бути зазначено і аргументовано, на підставі яких саме об’єктивних обставин робиться висновок про наявність в діях особи певної ознаки складу злочину, визначеної в законі оціночним поняттям і відповідним йому терміном.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації:

1. Котяй Т. В. Поняття та зміст тлумачення норм кримінального права. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту.* Серія «Юрид. науки». Вип. 3. Т. 3. 2015. С. 17-21.

2. Котяй Т. В. Пробелы в законодательстве: общетеоретический и уголовно-правовой аспекты. *Закон и жизнь.* Международ. науч.-практ. прав. журн. Октябрь, 2015. С. 21-25.

3. Котяй Т. В. Системне тлумачення кримільного закону. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту.* Серія «Право». Вип. 40. Т. 2. 2016. С. 109-114.

4. Котяй Т. В. До питання видів тлумачення кримінального закону та суб’єктів його здійснення. Прикарпат. юрид. вісн.: зб. наук. пр. Вип. 2 (11). 2016. С. 91-95.

5. Котяй Т. В. До проблеми лінгвістичного тлумачення закону про кримінальну відповідальність. *Visegrad Journal on Human Rights*. № 3, 2016. С. 91-96.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

1. Котяй Т. В. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність: загальнотеоретичний аспект.

Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матер. всеукр. наук.-практ. конф., м. Херсон, 13-14 лютого 2015 р. Х.: Видав. дім «Гельветика», 2015. С. 149-153.

2. Котяй Т. В. Поширювальне тлумачення та аналогія кримінально-правових норм: відмінності застосування. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: матер. міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 7-8 серпня 2015 р.). О.: ГО «Причорномор. фундація права», 2015. С. 103-105.

АНОТАЦІЯ

Котяй Т. В. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність: поняття, види, значення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2019.

Робота присвячена комплексному дослідженню поняття, принципів, видів та значення тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність.

Встановлено, що тлумачення норм кримінального закону полягає у з'ясуванні й усебічному розкритті його змісту з метою правильного, однакового застосування. Роз'яснення власне кримінального закону пов'язане безпосередньо із автентичним (легальним) тлумаченням.

Предметом тлумачення є кримінально-правова норма, а не текст кримінального закону. Останній це лише засіб, за допомогою якого орган конституційного контролю України, зокрема, інтерпретує кримінально-правові норми.

Принципи тлумачення закону про кримінальну відповідальність – це найбільш загальні основні вимоги, що здійснюють організуючий, орієнтуючий та інформаційний вплив на процес тлумачення норм кримінального права та забезпечують адекватне розкриття змісту норми, що тлумачиться й ефективність правотлумачної діяльності.

Здійснюючи тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність, суб'єкт правозастосування використовує такі способи: 1) залежно від суб'єкта, який роз'яснює закон – а) легальне (офіційне) тлумачення; б) судове тлумачення; в) наукове (доктринальне) тлумачення; 2) залежно від прийомів (засобів) тлумачення – а) граматичне філологічне тлумачення; б) систематичне тлумачення; в) історичне тлумачення; 3) залежно від обсягу тлумачення – а) буквальне (адекватне) тлумачення; б) обмежувальне тлумачення; в) поширювальне тлумачення

Доведена виключна роль тлумачення для кваліфікації злочину.

Ключові слова: тлумачення норм закону про кримінальну відповідальність, принципи тлумачення, види тлумачення, значення тлумачення.

АННОТАЦИЯ

Котяй Т. В. Толкование закона об уголовной ответственности: понятие, виды, значение. –

Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. Харьков, 2019.

Работа посвящена комплексному исследованию понятия, принципов, видов и значения толкования норм закона об уголовной ответственности.

Установлено, что толкование норм закона об уголовной ответственности заключается в выяснении и всестороннем раскрытии его содержания с целью правильного, единообразного применения. Разъяснение собственно уголовного закона связано непосредственно с аутентичным (легальным) толкованием.

Предметом толкования является уголовно-правовая норма, а не текст уголовного закона. Последний это лишь средство, с помощью которого орган конституционного контроля Украины, в частности, интерпретирует уголовно-правовые нормы.

Принципы толкования закона об уголовной ответственности – это наиболее общие основные требования, которые осуществляют организующее, ориентирующее и информационное воздействие на процесс толкования норм уголовного права и обеспечивают адекватное раскрытие содержания нормы, объясняется и эффективность правотолковательной деятельности.

Осуществляя толкование норм закона об уголовной ответственности, субъект правоприменения использует следующие способы, а именно: 1) в зависимости от субъекта, который разъясняет закон – а) легальное (официальное) толкование; б) судебное толкование; в) научное (доктринальное) толкование; 2) в зависимости от приемов (средств) толкование – а) грамматическое филологическое толкование; б) систематическое толкование; в) историческое толкование; 3) в зависимости от объема толкование – а) буквальное (адекватное) толкование; б) ограничительное толкование; в) расширительное толкование.

Доказана исключительная роль толкования для квалификации преступления.

Ключевые слова: толкование норм закона об уголовной ответственности, принципы толкования, виды толкования, значение толкования.

SUMMARY

Kotyay T. V. Interpretation of law on criminal liability: concepts, types, meanings. – *Qualified scientific work on the rights of a manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy) in specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkiv, 2019.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of concepts, principles, types and meanings of the law on criminal liability interpretation.

It has been established that the interpretation of the rules of criminal law is to ascertain a comprehensive disclosure of its contents for the purpose of proper, uniform application. The interpretation of the criminal law itself is directly related to the authentic (legal) interpretation. We consider that it is appropriate to introduce a separate article in the law or a section that will explain the terminology used in the law.

The need to interpret the rules of the law on criminal liability is caused by a number of objective and subjective factors, such as: abstractness, non-personification of law rules, their systematic nature, contradictions between the formal nature of criminal law rules and the dynamics of social relations, errors in the legislative technique, the use of valuation concepts, the presence of gaps in the legal regulation of criminal relations, the occurrence of conflicts between criminal law norms. An explanation is also needed in relation to the activity of the European Court of Justice and the impact of its interpretative practice on the understanding of domestic criminal law norms.

The object of interpretation is the criminal law but not the text of the criminal law. The latter is only a means by which the body of constitutional control of Ukraine, in particular, interprets the criminal law norms.

Principles of interpretation of criminal law are the most general basic requirements that have an organizing, orienting and informational influence on both the interpretation of the criminal law providing an adequate explanation of the content of a rule that is interpreted and on the effectiveness of interpretation itself.

When interpreting the rules of criminal law, the subject of a law enforcement uses the following methods: 1) depending on the entity that clarifies the law – a) legal (official) interpretation; b) judicial interpretation; c) scientific (doctrinal) interpretation; 2) depending on the techniques (means) of interpretation – a) grammatical philological interpretation; b) systematic interpretation; c) historical interpretation; 3) depending on a volume of interpretation – a) literal (adequate) interpretation; b) restrictive interpretation; c) disseminating interpretation.

The signs of a conflict of criminal law and gaps in the law on criminal liability are defined.

The relevance of the chosen research topic in the context of occurrence of a significant number of gaps, collisions, evaluation concepts in the text of the criminal law is substantiated. The exceptional role of interpretation of crime qualification specified by general and abstract nature of criminal law is proved. Thus its application to a particular case requires the appropriate interpretation.

The need for interpretation is caused by the fact that the rules of criminal law include a number of legal terms and concepts from other fields of knowledge. Moreover, the law on criminal liability contains a significant number of criminal law norms with blanket dispositions and evaluation features.

Key words: interpretation of criminal law rules, principles of interpretation, types of interpretation, meanings of interpretation.

Підписано до друку 04.11.2019 р. Формат 60х90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100. Зам. № ___

Друкарня Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77